

Dalköpinge kyrka

Lunds stift

Fasad mot nordöst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2018-10-18

**jais
arkitekter**
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Dalköpinge kyrka

Dalköpinge församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Dalköpinge socken,
Trelleborg Dalköpinge 31:1-husnr 1, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Dalköpinge ligger på Söderslätt, cirka en halvmil öster om Trelleborg. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Namnet Dalköpinge från tidig medeltid betyder eventuellt köpplatsen, handelsplatsen i dalen. Intill byn går en å som i äldre tider varit segelbar ifrån kusten. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en träkyrka. Kring 1200-talet byggdes flera kyrkor av tegel på Söderslätt. På en karta från 1766 ligger byn i dalgången ner mot ån, väster om kyrkan. Byn var omgiven av odlingsmark indelad i

en mängd smala tegar. Denna struktur behölls fram till enskiftet i början av 1800-talet då landskapet omvandlades. Jorden sammanfördes i större enheter, byn splittrades och de flesta av gårdarna flyttades ut från bykärnan.

De senaste decennierna har inneburit ökad mekanisering av jordbruket, sammanslagning till större enheter av jorden och minskat behov av arbetskraft i lantbruket. Byn är idag liten med en handfull hus.

Kyrkan ligger på en höjd intill byvägen som går genom den lilla byn. Mot kyrkan på andra sidan vägen mot söder finns en hästgård med hagar. Direkt väster om kyrkogården ligger en park med den ståtliga prästgården från 1850-talet som idag innehåller församlingshus och expedition. Längs vägen västerut ligger byn med en fyrlängad gård som finns kvar sen före skiftet, samt två tidigare skolbyggander och ett par hus uppförda i början av 1900-talet. Mot norr och öster utbreder sig böljande jordbruksfält. En slingrande å kantad av träd går i en dalsänka en bit norr och väster om kyrkan.

Kyrkobyggnaden

Gislöv och Dalköpinge kyrkor var under medeltiden knutna som prebende till domkapitlet i Lund.

Gislöv och Dalköping församlingar bildade pastorat fram till 1924. Före 1590-talet var Gislöv moderkyrka och därefter annexkyrka till Dalköpinge kyrka.

Kyrkan byggdes av tegel, troligen kring 1200-talets mitt. Den bestod då av långhus samt lägre och smalare rakavslutat kor i öster. Kyrkan hade likt romanska kyrkor norr- och sydportal och små, högt sittande rundbågiga fönster. Koret smyckades med sågskift och östgaveln fick blinderingar och rundbågsfris längs takfallet. Koret valvslogs med tegelvalv vilande på hörnkolonetter. 12 konsekrationsskors (invigningsskors) målades på väggarna. Två av dem finns bevarade i koret. Någon gång under senmedeltiden (1300-1550) byggdes ett västtorn av tegel som valvslogs på bottenvåningen. En spiraltrappa fanns i söder som nåddes från tornets bottenvåning. Numera nås trappan utifrån.

Under 1400-talet valvslogs långhuset. Ett vapenhus byggdes framför sydportalen under senmedeltiden.

Kyrkan har flera gånger reparerats, nedan följer ett urval från underhållsplanen. Större fönster togs upp under 1700-1800-talet. Kanske putsades kyrkan då. 1822 revs vapenhuset framför sydportalen som gjordes om till ett fönster. En ny ingång togs upp i tornet. Bänkinredningen togs bort i tornet som gjordes om till vapenhus.

1841 förstörades sakristian genom att altaret flyttades västerut. Fönster som

tillkommit 1765 i koret gjordes om till prästingång.

Befolkningsökningen gjorde kyrkan alltför liten och den var dåligt underhållen.

Sockenprästen ville riva kyrkan och vid biskopsvisitationen ansågs kyrkan ”trång och oanselig” och rivning förordades. Istället föreslogs att Gislövs kyrka skulle byggas ut.

Församlingens motstånd och ett utlåtande av domkyrkoarkitekt C G Brunius om kyrkans värde räddade Dalköpinge kyrka från rivning.

1906 byttes de blyspröjsade träfönstren till nuvarande gjutjärnsfönster. Tornets ljudöppning mot söder förstörades, förmodligen även de andra ljudöppningarna.

1937 togs kalkmålningar fram i korets östra valvkappa och konserverades av Osvald Oswald.

1950-54 gjordes en omfattande renovering efter ritningar av arkitekt Eiler Græbe. Den innefattade bland annat att samtliga golv förnyades med nytt tegel. (Tidigare sexkantiga tegelplattor). Orgelläktaren togs bort och orgeln placerades istället inom bänkkvarteret i nordväst. Ett nytt altare murades och altarskranket togs bort. Ny trävägg byggdes mellan vapenhus och långhus. Bänkar och altarring målades om. Fler kalkmålningar på triumfbågen och i koret togs fram och konserverades. Vit övermålning på inventarier togs bort och ursprunglig färg togs fram. Ny ytterdörr sattes in i västportalen.

1970 byttes mässingskronorna från 1800-talet i långhuset mot nya takljuskronor.

1985 byttes takets gula och röda tegelpannor på öppen läkt till röda tegelpannor lagda på underbrädning. Takstolarna förstärktes. 2010 tätades med blyplåtar mellan tegelpannor och gavelmurar.

1991 lagades murverksskador och vissa partier murades om på tornets gavelrösten samt tornets taklag förstärktes och byttes delvis. 1999 förnyades dörr och fönster i prästingången efter inbrott.

2014 putslagades och kalkades kyrkan utvändigt.

Exteriör

Kyrkan består av långhus och smalare, lägre kor i öster som avslutas rakt samt ett kvadratisk torn i väster. Långhus och kor är från mitten av 1200-talet. Tornet byggdes under senmedeltiden.

Murarna är vitputsade, gjutjärnsfönstren är stora och rundbågiga. Fasaden artikuleras av trappgavlar, blinderingar och gesimser. Taken är täckta med rött tegel.

De romanska murarna i långhus och kor är uppförda av tegel som är spritputsat och vitkalkat. Murarna saknar sockel men har en profilerad slätputsad takfotsgesims. Koret har ett sågskift i höjd med fönstrens valvbågar. Långhus och kor har trappstegsgavlar som är avtäckta med rött munk- och nunnetegel. Korgaveln mot öster dekoreras av en rundbågsfris längs takfallet och tre slätputsade blinderingar, nischer. Ankarjärn finns på tornet och i koret. På norra sidan är två kalkstenshällar

fästa mot fasaden.

Tornet har i nederdelen inslag av gråsten som delvis buktar ut, i övrigt är tornet byggt av tegel. En takfotsgesims mot norr och söder består av en utkragande sten och därunder en sågtandsfris. Mot öster och väster har tornet trappstegsgavlar med blinderingar. Tornets västgavel har även ett sågtandsskift under blinderingarna. Ljudöppningar finns i tre väderstreck. På tornets södra sida finns en smal, hög utbyggnad till torntrappan.

Kyrkan har tre ingångar, huvudingång genom tornet i väster, prästingång i koret i öster och till vinden genom torntrappan. Både väst- och östingången sitter i rundbågiga slätputsade muröppningar. Dörrarna är klädda med panel i rombiskt mönster och har spröjsat lunettformat överljus. Pardörren i väst är från 1954 medan östdörren förnyades efter ett inbrott på 1990-talet. Torntrappan har en bräddörr klädd med panel i fiskbensmönster på utsidan, öppningen och dörren är rektangulära.

Fasad mot sydväst.

Fasad mot norr.

Gjutjärnsfönstren från 1905 är rundbågiga, gråmålade och småspröjsade. Fönstren sitter i äldre större delvis igensatta öppningar som bildar slätputsade smyggar kring gjutjärnsfönstren. Smygarna har varierande form, från rundbågig till svagt spetsbågig. Glaset i bågarna är blåst klarglas i nedre del och delvis färgat och delvis mönstrat glas i övre delen. Solbänkarna är belagda med räfflat gjutjärn.

Långhus, kor och torn har sadeltak. Samtliga tak är belagda med rött enkupigt tegeltak. Anslutningsplåtar mellan taktegel och gavlar är av bly. Avvattningen är med hängrännor av koppar och stuprör av svart plåt.

Interiör

Vapenhuset ligger i tornets bottenvåning. Det är ett kvadratisk rum med ett högt valv. Rummet har dagsljus endast från portens överljus. Golvet är belagt med rött tegel lagt på flatan. Väggarna är av ojämn gråsten längst ner och därovan av tegel. De

är tunt putsade och kalkade med stenarnas struktur synlig. Vapenhuset är välvt med ett kryssvalv med rektangulära ribbor utan anfang. Rummet är möblerat med bord för broschyrer och klädhängare på fot. På väggen hänger Karl XI:s monogram. Tornbågen är rundbågig. I den sitter en trävägg sedan 1954 med en pardörr med blyinfattat glas som leder till långhuset.

Kyrkorummet består av långhus och smalare kor. Slutna bänkar står på ömse sidor om mittgången i långhuset. Bänkarna går ut till ytterväggarna. Längst bak i långhuset i nordvästra hörnet står orgeln inom bänkkvarteret.

Tegelväggarna är tunt putsade och vitkalkade och tegelstrukturen är devis synlig. Golvet är belagt med rött tegel lagt på flatan i hela kyrkan sedan 1954. Under bänkkvarteren ligger furubrädor.

Stora, lågt placerade fönster med klarglas belyser rummet. Långhusets fönster i sydväst sitter i den ursprungliga sydportalen. Igenmurningen under fönstret är tunnare än övriga väggar. Predikstolen står i sydöst.

Långhuset mot koret i öster.

Långhuset är välvt med två putsade vitkalkade kryssribbvalv från 1400-talet, vilande på tresprångiga pilastrar med kragband. Valven är murade med halvstenstegel och valvkapporna har en ojämn, levande yta. Valvribborna har rektangulärt tvärsnitt som avsmalnar mot pilastrarna. Valven är spetsbågiga medan gördelbågarna i öster och

väster är rundbågiga liksom tornbåge och triumfbåge.
I valven hänger ljuskronor från 1970 av mässingscirkclar med glödljuslampor.

Triumfbågen mellan långhus och kor är rundbågig och djup. Den är målad i kvaderimitation i grått, rött och vitt. Koret ligger i samma nivå som långhuset med likadant tegelgolv. Koret är välvt med ett högt kryssribbvalv som vilar på hörnkolonetter av sandsten på höga baser av tegel. Ribborna liksom gördel- och sköldbågarna är halvrunda och målade med "blixtmönster". Valvet är primärt, det vill säga byggt samtidigt med koret och murat av helstenstegel. I koret finns fragmentariska kalkmålningar från troligtvis två närliggande perioder omkring 1300. I östra valvkappan finns ett större Majestas Domini-motiv. Kristus sitter på en bänk omgiven av en mandorla och evangelistsymboler. En liten korsfästelsegrupp från första perioden syns svagt under Kristus. I vissa källor beskrivs korsfästelsescenen som målad senare men konservator Osvald Oswald som plockade fram målningarna beskriver att korsfästelsen låg i ett tidigare målningsskikt under Majestas-Domini. I valvkappans hjassa finns målat bladmönster. Koret upptas av altaruppsats och altarring samt dopfunten. Innanför altarringen är golvet upphöjt med trägolv och belagt med matta.

Den lilla sakristian inryms bakom altaruppsatsen. I väggarna finns fyra ursprungliga små murnischer. Två målade konsekrationskors finns bevarade.

Långhuset mot väster.

Kalkmålning i koret.

Tornets övre våningar nås utvändigt från trapphuset söder om tornet. En smal spiraltrappa av putsat tegel leder upp till klockvåningen. Tidigare har det funnit en öppning mellan vapenhuset och trapphuset. I klockvåningen står klockbocken av ek med två klockor. Liksom i trapphuset är väggarna murade av stortegel i munkförband och på golvet ligger brädor. Det är öppet upp inock. Det finns ljudöppningar åt tre håll.

Vinden nås genom en lucka från klockvåningen. Valven är oisolerade. Takstolen är delvis av återanvänd bilad ek, delvis av furu med högben, dubbla hanband, stödben

och tassar. Eventuellt är ekvirket medeltida, hanbanden ser ålderdomliga ut.

Inredning och inventarier

Altaret från 1957 är ritat av Eiler Græbe. Altaret är murat av grå kvaderblock av kalksten med hyvlad yta. Altarskivan och sockeln av kalksten är utkragade och snedfasade.

Altaruppsatsen är ett additionsaltare från 1570-80 talet, eventuellt från Mogens Snedkers verkstad, med tre bildfält i två våningar. Från början var det text i fälten som på 1700-talet målades över med bilder från Jesu liv. Bildfälten delas av tre halvkolonner med snidade kapitäl som bär en himmelsmålad baldakin. På sidorna finns snidade beslagsvingar. Altaruppsatsen har varit övermålad med vit färg. På 1950-talet tog konservator Osvold Oswald fram de ursprungliga färgerna.

Altarringen har svarvade balusterdockor av trä målade ljusgrå med orange detaljrand. Knäfallet är klätt med grönt tyg. Altarringen byggdes om på 1950-talet.

Dopfunten av sandsten är troligen från 1200-talets andra hälft kring kyrkans uppförande. Den runda cuppan är dekorerad med en palmettbård i överkant och en dubbel repstav i nederkant. Foten är timglasformad med en rundstav i mitten. Funten hänförs till Dagstorpsgruppen av Lars Tynell i "Skånes medeltida dopfuntar". De kännetecknas av rund cuppa med palmettbård och rund fot med profilering.

Dopfont.

Predikstol.

Altaruppsatsen i koret.

Predikstolen är av bemålad snidad ek från 1570-80-talet, eventuellt från samma verkstad som altaruppsatsen. Vid renoveringen 1954 togs de ursprungliga färgerna fram och

trappan tillkom. Korgens sidor har snidad växtornamentik inom rundbågiga och rektangulära fält. I ovankant finns en vapensköld som har tillhört Vessel Pallesen, kanik vid Lunds domkyrka. Eventuellt var han kyrkans patronus och betalade predikstolen.

Bänkinredningen är sluten och tillkom 1849. Den byggdes om 1957 för att göras bekvämare. Avståndet mellan raderna ökades, gavlarna breddades, sitsarna nytillverkades och ryggstöden vinklades. Dörrar och ryggar är i ramverkskonstruktion med en profilerad överliggare. Sitsar och gavlarna är av hela brädor. Målad grå med detaljrand i orange och grönt. Dynor ligger i bänkarna.

Orgeln är byggd 1952 av Olof Hammarberg i Göteborg. Fasaden är ritad av Eiler Græbe. Nedre delen är av ek med ramverk och fyllning av panel. Övre delen är synliga pipor av metall och trä.

Storklockan av malm är gjuten 1896 av Joh.A. Beckman & Co i Stockholm. *Lillklockan* av malm är gjuten 1749 av Andrea Wetterholtz. Båda klockorna är prydda med växtbårder och inskriptioner.

Övrigt

Triumfkrucifix från omkring 1300. Armar, händer och kors är förnyade. Kronan saknas. Bemålningen är inte medeltida.

Kyrkogården

Historia

Den äldsta delen av kyrkogården närmast kyrkan etablerades under medeltiden. Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med tråkors. Under andra hälften av 1800-talet omgestaltades ett stort antal kyrkogårdar i Skåne då de fick stramare planlösningar med gångar och kvarter och omgärdade gravplatser.

På en karta från 1766 är Dalköpinge kyrkogård omgärdad och har en nästan kvadratisk planform. Förmodligen har kyrkogården inte utökats sedan dess.

Beskrivning

Kyrkogården omges av en fogad gråstensmur åt väster, norr och öster. Muren är bitvis ojämnt böljande i öster. Mellan gråstenarna är muren vitmålad. Muren avtäcks med tre rader tegelpannor. Längs vägen i söder går en låg stödmur med ett dekorativt

gjutjärnsstaket. Innanför staketet står en trädkrans av stora friväxande lindar. Grindar finns i väster till byvägen och i öster till den lummiga prästgårdsparken med flera höga träd och församlingshemmet.

Kyrkan omges av singel. Gravplatserna på södra sidan är stora och omgärdade av buxbom och belagda med singel. Vissa gravplatser har flera stenar inom samma avgränsning. Enstaka gravplatser har avgränsning med smidesstaket. Stenarna är högresta från sekelskiftet kring 1800/1900 och har bland annat form av obelisker och avbrutna kolonner. Även kalkstensvårdar från mitten av 1800-talet finns, flera med oläslig text. Några gravkar, en liggande stenram, med plantering finns. Lantbrukare är den vanligaste titeln på kyrkogården.

På norra sidan är kvarteren omgärdade av bokhäckar och stenarna står mot rygghäckar av bok. Gravplatserna är indelade med buxbom och singelbelagda. De flesta stenar är låga och horisontella. Inga träd finns på kyrkogården förutom raden av lindar mot söder men en hel del vintergröna buskar växer på gravplatserna.

Från norr. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg

Kyrkogården på södra sidan.

Byggnader på kyrkogården

En ekonomibyggnad med toalett och förråd, finns i nordvästra hörnet av kyrkogården. Fasaden är av gråsten och tältaket är belagt med rött tegel. Huset är sammanbyggt med muren.

Kulturhistorisk karaktärisering för Dalköpinge kyrkoanläggning

Kyrkan ligger på en höjd intill byvägen som går genom den lilla kyrkbyn, omgiven av böljande öppen jordbruksbygd. Den före detta prästgården med park ligger i nära anslutning till kyrkan.

Den lilla kyrkogården har förmodligen inte utvidgats efter den utbredning den har på

karta från 1766. Den fogade gråstensmuren ger bitvis genom sin buckliga utformning ett ålderdomligt intryck. De stora lindarna och järngrindarna är betydelsefulla inslag i miljön. Kyrkogården karaktäriseras av sent 1800-tals ideal med buxbomsomgärdade gravplatser med singel enligt typiskt sydsånskt mönster. Den har inga senare tillägg som minneslund eller askgravplatser.

Kyrkan är uppförd i mitten av 1200-talet med långhus och rakavslutat kor av tegel. Sten var det vanligaste materialet i kyrkor vid denna tid men några kyrkor byggdes i det för tiden nya materialet tegel. De är koncentrerade till två områden i Skåne, i sydväst och nordöst. Den lilla kyrkan med trappgavlar är sinnebilden av en skånsk lantkyrka. Kyrkan är byggd i övergången mellan romansk och gotisk stilperiod. Under senmedeltiden tillfogades ett västtorn. Kyrkan har kvar sin senmedeltida planform och är bevarad utan tillbyggnader med korsarmar som var så vanliga på 1800-talet. Kyrkan var rivningshotad på 1840-talet men undgick detta.

Fasaderna är vitputsade, taken är belagda med rött tegel, fönstren är rundbågiga av gjutjärn. Korgaveln är dekorerad med stigande rundbågsfris, tre blindingar och trappgavlar. Eventuellt var tegelkyrkan Sankt Nicolai i Trelleborg förebild för Dalköpinge kyrka. Trelleborgs kyrka hade före sin ombyggnad en korgavel liknande den i Dalköpinge. De rundbågiga fönstren sitter i äldre öppningar med annan form som visar på olika förändringar i kyrkans historia.

Kyrkorummet är litet och intimt. Det är ljust med stora gjutjärnsfönster med klara enkelglas, väggar och valv är vitkalkade. Långhuset är välvt med typiska ribbvalv från 1400-talet. Koret har ett ursprungligt valv från 1200-talet med ribbor på hörnkolonetter vilket är mer ovanligt. Den tunna putsen gör att valven och väggarnas levande ålderdomliga yta med tegelstenar framträder. Korvalvet har fragmentariska kalkmålningar med det traditionella Majestas Domini motivet med Kristus med välsignande högerhand och omgiven av en mandelformad gloria. I koret finns även medeltida liturgiska spår med sakramentsnicher och målade invigningskors. Den senaste ombyggnaden var på 1950-talet av Græbe då bland annat tegelgolven lades, läktaren revs, altaret förnyades med ett murat kalkstensaltare och en trävägg sattes upp i tornbågen. Träväggens trärena yta bryter mot all övrig inredning som är målad.

Kyrkans äldsta inventarium är dopfunten som är dekorerad med rundbågsfriser och är från kyrkans byggnadstid. Kyrkans snidade predikstol från slutet av 1500-talet med vapensköld från en kanik visar på kyrkans anknytning till ärkebiskopssätet i Lund. Additionsaltaret med baldakin från slutet av 1500-talet är bland de äldsta i Skåne men dess texttavlor målades över på 1700-talet.

Att tänka på

- Kyrkogårdens ålderdomliga stenmur med järngrindar och trädkransen bidrar till kyrkogårdens värde.
- Kyrkan är en välbevarad tegelkyrka från mitten av 1200-talet med både romanska och gotiska stildrag.
- Koret har ett ursprungligt ribbvalv vilande på hörnkolonetter med kalkmålning.
- Delar av taklaget kan vara återanvänt medeltida.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§.

Kyrkan ligger inom riksintresse för kulturmiljövård Gylle-Dalköpinge och riksintresse kust. Anläggningen ligger dessutom inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefull kulturmiljö, Dalköpinge-Gislöv-Gylle.

Kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning Dalköpinge 34:1 som utgör den ungefärliga bytomten enligt karta från 1766 och 1808. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Underhållsplan för Dalköpinge kyrka, 2017-03-17, Erika Martin Arkitektur och Restaurering

Helgedomar på Söderslätt II, Ernst Frostin 1966

Skånes medeltida dopfuntar, Lars Tynell 1913-21

A catalogue of wall-paintings in the churches of medieval Denmark 1100-1600, Knud Banning

<https://www.lansstyrelsen.se/skane/besok-och-upptack/kulturmiljoprogram/omraden/dalkopinge-gislov-gylle.html>

Övriga uppgifter

Denna rapport om Dalköpinge kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:
Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)
Karl Johan Kember (granskning),
Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden
JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2018-08-09

Färdigställd rapport: 2018-10-18

Dalköpinge kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-tegel Murverk-natursten
Fasadmaterial:	Puts-slät Puts-sprit
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak
Taktäckningsmaterial:	Takpannor-lertegel, strängpressade, enkupiga
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-öster-smalare